

1999 – a várakozások éve
(Kéri László – Petschnig Mária Zita)

Az 1999-es esztendő gazdaságpolitikai és politikai szempontból is a várakozások éve volt. Azt mondhatnánk, hogy feszültségekkel telített időszaknak bizonyult, hiszen a várakozás mindig feszültségteli. S mindaddig az, amíg nem tudjuk, hogy a változások után hogyan alakulnak a dolgok, milyen mederben megy tovább az életfolyam.

1998. második felében olyan változások zajlottak le a hazai gazdasági és politikai viszonyokban, amelyek nyomán csupa kérdőjel fogalmazódott meg lényegében arra irányulóan: miként lesz tovább. A magát biztosan bebetonozottnak hitt kormányt a választások után merőben más szemléletű koalíció váltotta fel, ami időben egybeesett a korábbi gazdasági tendenciák megtörésével; 1998. utolsó hónapjaiban megtorpant a növekedés és egyensúlyt rontó módon változtak meg a húzóerői. Az 1999. évi feszült várakozás, amely annak latolgatását jelentette, hogy mi lesz ebből, lényegében az előző év végére kialakult helyzetből fakadt.

Várakozás a kormányzati prognózis teljesülésére

Néhány évvel korábban a kormányzati prognózisok teljesülése nem váltott ki olyan izgalmat, mint a Fidesz vezette koalícióé. A tét ugyanis nagy volt. Nem kevesebbről volt szó, mint arról, hogy vajon sikerül-e megmaradni a magyar gazdaságnak a tartósan finanszírozható növekedés pályáján, avagy attól oly' mértékben eltávolodik, hogy hamarosan újabb stabilizációs intézkedésekre kell sort keríteni. Az utóbbi kockázata korántsem volt légből kapott, a rizikófaktor több tényezőtől állt össze.

- A választásokra készülő Horn-kabinet már 1997. második felében lazított a költségvetési politikán, az 1998-ra elfogadott költségvetés pedig egyértelműen választási jellegűnek bizonyult. 1999-ben megérett a helyzet a visszaigazításra, de az elfogadott költségvetésben ennek az ellenkezője tükröződött.

- A fejlődő országok stabilizációs politikájának az az ismert koreográfiája, hogy a megszorításokat követő sikerek nyomán hamarosan könnyítenek, ami semmissé, vagy szinte semmissé teszi a korábbi erőfeszítéseket. A nemzetközi példák alapján - megerősítve a hazai politikában és gazdaságban történetekkel - a külföldi tőkebefektetők

nem minden alap nélkül várták ennek a jelenségnek a magyarországi bekövetkeztét. S pénzügyi, befektetői döntéseikkel - különösen 1999. első felében - nagyon is hozzájárultak a bukás esélyének erősítéséhez.

- A túlzottan is ambiciózus választási majd kormányprogrammal színre lépő új kabinet az 1999. évi költségvetés összeállításakor láthatóan nem vett tudomást az 1998. utolsó negyedében már egyértelműen kedvezőtlenebbé váló nemzetközi és hazai gazdasági helyzetről. Azt viszont megértette, hogy az államháztartás hiányát (a GDP százalékában mérten) mérsékelnie kell. Ugyanakkor az elvonási terheket is csökkenteni akarta (TB járulék), meg osztogatni is többet tervezett (gyerekek utáni adókedvezmény, alanyi jogúvá tett szociális juttatások, nagyobb támogatás a sport és a hitélet számára stb.). Mindezekből a politikai prioritásokból a reálisan várhatónál nagyravágyóbb makrogazdasági prognózis fogalmazódott meg. Az államháztartáson belül pedig olyan túlelosztás rajzolódott ki, ami úgy tűnt, hogy csak a „kabát újragombolásával” iktatható ki.

Az Orbán-kormány átvette a Horn-kabinet által júniusban hátrahagyott prognózist, azt, ami még derűs időt látva és jósolva íródott. Ennek a beruházási adatát még fel is emelte 12-14 százalékra. Az államháztartás deficitjét viszont 4 százalékra szállította le az 1998. júniusában várt 6,5-7 százalék helyett. E program teljesülése 1999 elején abszolút irreálisnak tűnt, amelyből következő feszültség - látszólag - csak az év utolsó hónapjaiban oldódott. Ám még 2000 elején sem jelenthetjük ki nyugodt szívvel, hogy megúsztuk az 1999-es esztendőt. Az eredmények ugyanis részben látszólagosak, mesterségesen kierőszakoltak és nem a gazdaság normál vérkeringéséből következnek. De ne vágjunk a dolgok elébe!

Hogy az eredetileg gondolt és a költségvetés alapjául szolgáló program túldimenzionált, azt a kabinet már az év elején „belátta”. A „belátta” szó azért került idézőjelbe, mert a hiba elismeréséről nem esett szó, csupán a „három tenornak” elkeresztelt gazdasági vezérkar (Surányi, Járai, Chikán) februárban új előrejelzéssel állt elő. Ebben megengedhetőnek vélték már 5 százalék helyett a 4 százalékos GDP növekedést is, 2,2-2,7 milliárd dollárra tették a folyó fizetési mérleg hiányát (az eredeti terv 1,75 milliárd dollár volt). Az éves infláció ütemét 11 százalékról 9 százalékra mérsékeltek azzal, hogy a decemberi árdragulás nem lesz nagyobb 8 százaléknál. Főlemelték a lakossági fogyasztás növekedési ütemét 2,5 százalékról 4,4 százalékra, és

csökkentették a beruházásokét (9 százalékra), amivel kifejezésre jutatták, hogy látják: ebben az évben megváltoznak a növekedés húzóerői, a beruházások alacsonyabb dinamikáját a fogyasztási többlet fogja ellensúlyozni.

A gazdasági miniszter exportösztönző csomagról szólt, a pénzügyminiszter pedig bejelentette, hogy az államháztartás 40 milliárd forintos rendkívüli tartalékát egyszer s mindenkorra zárolják. A keret felhasználhatóságáról - amelyet egyébként a költségvetési szervek számoltak - az eredeti elgondolások szerint az első félév adatainak ismeretében döntöttek volna, vagyis szeptemberben. Ám ezt a döntést jobbnak látták már februárra előre hozni, amikor még csak az előző évről álltak rendelkezésre az információk, s azok sem teljes körűen. Ezzel egyidejűleg a kabinet fogadalmat tett arra is, hogy a költségvetés rendes tartalékából is megtakarít 10 milliárd forintot.

A februári tervmódosítás a '98 végére kialakult helyzet tudomásulvételét jelentette, aminek a költségvetési konzekvenciáját csak az 50 milliárd forintos tartalék zárolásának erejéig vonták le. Ám ez akkor a „semmi” befagyasztását jelentette, mert ehhez az összeghez az első félévben egyébként sem lehetett volna hozzányúlni. Azok az elemzők, akik ekkor pótköltségvetésről, vagy a kiadások csökkentését tartalmazó kiigazítás szükségességéről szóltak, ezt nem a kormány elleni áskálódásukból kifolyólag tették - mint később ezt a minősítést rájuk sütötték -, hanem a tények alapján, amit a tőzsdei árfolyamzuhanás és a forint romlása is egyértelműen tükrözött. A pótköltségvetés gondolatát a kabinet azzal hátrította el, hogy 80 milliárd forint erejéig az államháztartási törvény alapján joga van saját hatáskörben is intézkedni. Ebben igaza volt, az intézkedések azonban továbbra is várattak magukra. Volt, amikor a gazdasági miniszter maga is tett utalást a szükségességére, sőt kiszivárgott hírek szerint a Pénzügyminisztériumban már készítették is a csomagot, ám minden ilyen információ után azonnal jött a cáfolat.

Az év második felében megerősödött konjunktúra valamint a kabinet rejtett államháztartási kiigazítását követően – mert végül is csináltak valamit -, év végére a módosított előirányzatok többé-kevésbé teljesültek: hol többé, hol kevésbé. A beruházások ugyan nem lendültek fel a várt mértékben, miközben a fogyasztási többlet meghaladta a GDP körülbelül 4-4,2 százalékos ütemét. Az infláció és a kereskedelmi mérleg hiánya nagyobb lett az előrejelzettnél, de a fizetési mérleg és az államháztartás deficitje valamivel kisebb. Az, hogy az előző év utolsó hónapjaiban kiütköző termelési

dinamikacsökkenés és egyensúlyromlás egy év múlva korrigálódik, még az első félévi adatok alapján sem látszott. Az izgalom csak úgy október-november tájékán szállt alább, amikor kezdett kirajzolódni, hogy itt mégis lesz valami, ha nem is az igazi.

Várakozás a GDP növekedésére

A Fidesz számára a gazdasági növekedés ütemének alakulása elsősorban politikai presztízs kérdése volt. A miniszterelnök már azt is veszteségként élte meg, hogy 1999-re csak 5 százalékos növekedést engedtek neki tervezni, amikor a választási programban 7 százalék szerepelt. Ám hideg zuhanyként jött az első negyedévet követően a hír: a GDP csupán 3,3 százalékkal emelkedett. S az első félév is még csak 3,6 százalékot jelzett. A dinamika később, a második félévben erősödött, de az eredetileg tervezett lendületet nem tudta elérni. Még úgy sem, hogy 2000 elején javítottak a bázison: az 1998-as esztendőről korábban kiadott 5,1 százalékos növekedési adatot 4,9 százalékra mérsékelte a Statisztikai Hivatal azzal, hogy ez még mindig nem a végleges.

1999-ben a termelői, befektetői lendület kisebb volt az előző évinél, és attól némileg eltérő, kedvezőtlenebb szerkezetben valósult meg. Bár a legkisebb dinamikavesztést az ipar mutatta, és a 10,5 százalékos éves termelési többlet irigylésre méltónak számít az EU és a kelet-közép-európai országokhoz képest, határozottan kiütköztek a növekedésnek azok az egyenlőtlenségei, amelyek 1998-ban kezdtek némileg elsimulni. Az ipari teljesítménytöbblet ugyanis nagyjából az exportnak volt köszönhető, amely 20 százalékot meghaladóan nőtt, szemben a belföldi eladások 1,7 százalékos emelkedésével. A gépipar kiugró teljesítménye mellett voltak stagnáló, sőt visszaesést jelző ágazatok is (építőanyag-ipar, fémipar, faipar, vegyipar). Vállalatnagyság szerint is folytatódott a polarizáció: a legnagyobb cégek teljesítményének növekedése jóval meghaladta az átlagot, míg a közepeseké stagnált és csak a kicsik körében mért a statisztika némi többletet. Az ipari termelés dinamikájának szóródása régióként is megmutatkozott: a köztudottan jó körzetekben jelentős ipari többletet mértek, míg Észak Magyarországon és Dél-Alföldön visszaesést.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a növekedés motorját a nagy, főként a gépipari ágazatban tevékenykedő multinacionális cégek vámszabadterületi exportja adta, amelyek leginkább Budapest közelében és a Dunántúl frekvenciáltabb körzeteiben

települtek meg. Az óriásvállalatok tudták tartani - a világgazdasági konjunktúra hülése ellenére is – piacaikat; versenyképességüket növelte, hogy relatíve olcsó munkaerővel rendelkező termelési területekről erősíthették szállítóképességüket. E cégek nélkül feltételezhetően a többi kelet-európai országéhoz hasonló, kedvezőtlen eredményeket mutatott volna a magyar gazdaság is. A kormány - hivatalba lépését követően - körülbelül egy év alatt jött rá e vállalati kör nemzetgazdasági jelentőségére és változtatott korábban hűvös, már-már elutasító politikáján a multinacionális cégekkel szemben. Ugyanezen idő alatt nem szűnt meg a kis- és középvállalkozások támogatásának fokozásáról szóló propaganda sem, aminek azonban nem született lényeges, kézzelfogható eredménye. A kérdés továbbra is várólistán maradt.

Az agrárgazdaság teljesítménye második évben jelzett visszaesést, s 1999-ben a recesszió feltételezhetően tovább mélyült. Az ágazatot súlyos természeti katasztrófák sújtották, fagykár, tavaszi árvíz, belvizek, esős, hűvös nyár. Nem kevésbé terhelte azonban az is, hogy a mezőgazdaságot a Fidesz átengedte a kisgazdáknak, úgy szólván hitbizományba odaadta nekik, és teljes közömbösséget tanúsított iránta. A bajt tetézte, hogy az agráriumnak az agrárrolló második éve tartó erős nyílásából következően tetemes jövedelemvesztést kellett elszenvednie. Annak az ágazatnak, amely egyébként is tőkeszegény, ahol évek óta tőkefelélés folyt, és amely el van zárva a pótlólagos tőkebefektetésekre képes külföldi vállalkozók elől.

Az építőipari termelés fele akkora dinamikával bővült, mint 1998-ban az építési jellegű beruházások stagnálása következtében. Egyfelől jelentősen visszaestek a költségvetésből finanszírozott infrastrukturális fejlesztések, ezek a kormánypolitika csendes, vagy rejtett kiigazításának estek áldozatául. Másfelől - a reményteli várakozásokkal ellentétben - történelmi mélypontra zuhant a lakásépítés. A magánlakás-építés támogatását szolgáló költségvetési keret egy része (körülbelül húszmilliárd forint) felhasználatlanul maradt, ami az államháztartás spontán korrekcióját jelentette. A kormánykoalíciót alkotó pártok nagy garral bejelentett lakásépítési támogatásaiból ugyanis ténylegesen gyöngécské eredmény született (ÁFA visszatérítés 400.000.-Ft-ig, első lakás vételénél illetékkedvezmény). Az építeni szándékozók további kedvezményre vártak, amelyeket a kabinet 2000-re helyezett kilátásba. Ebből a kormányzati politikából feltételezhetően az lesz, hogy a már több éven át elhalasztott lakásépítési kereslet egyszerre zúdul rá a piacra. Nemcsak ciklikussá téve az építőipari kibocsátást és a

beruházásokat (a lakossági beruházások az összes beruházás körülbelül egyharmadát adják), de átmenetileg újra fölfűtik az építési árakat és azt az importot is, aminek nincs export ellentétele.

A beruházások növekedési üteme körülbelül felét tette ki csak az előző évinek (6,6 %), s még a módosított kormányprogram szerintit sem érte el. A lakásépítések csökkenésén túl ebben az állami megrendelések visszaesésének volt szerepe, de a vállalalkozói szféra befektetéseinek üteme is mérsékeltebb lett. A beruházások dinamikája a fogyasztáshoz közeli területeket bizonyult magasabbnak, így a kereskedelemben, a vendéglátásban és a szálláshely-építkezések terén.

Az 1999-es esztendő a magyar gazdaság felzárkózása szempontjából kedvezőtlen növekedési szerkezetet mutatott és ez trendváltást jelentett a megelőző évekhez képest. Miközben ugyanis a felhalmozás dinamikája mérséklődött, a fogyasztásé felerősödött. Negyedévről-negyedévre mind magasabb ütemet jelzett a lakossági fogyasztás, ami éves szinten körülbelül 4,8-5 százalékot tett ki. De általánosabban is fogalmazhatunk: miközben valamennyi termelési ág teljesítményének növekedése mérséklődött 1999 folyamán, a háztartások fogyasztása erősödött. A fogyasztás növekedési üteme meghaladta a bruttó hazai termékét és a reálkereset emelkedését is. Az utóbbi aránytalanság a lakosság megtakarítási hajlamának csökkenése és annak következtében állt elő, hogy a háztartások egy része az egyébként még mindig riasztóan magas hitelköltségek ellenére is vállalta, adósságok felhalmozása árán is, fogyasztásának bővítését.

Több adatból is arra következtethetünk, hogy a fogyasztási többleteket jórészt a jobb módúak élvezhették. Erre utal, hogy például a vendéglátás forgalmának növekedési üteme több mint háromszorosára emelkedett, ami - figyelembe véve, hogy a hozzánk látogató külföldiek száma csökkent - a belföldi kereslet erőteljes élénkülésének volt betudható. A kiskereskedelmi forgalmon belül legnagyobb mértékben a gépkocsik eladása emelkedett, ugyanakkor a gyógyszer és gyógyászati termékek forgalma csökkent - feltételezhetően nem annak okán, hogy hirtelen egészségesebb lett a magyar társadalom. A magas reálkamat melletti eladósodás terhére történő vásárlásokat is csak azok engedhették meg maguknak, akik úgy ítélték meg, hogy bírják a nagy törlesztőrészeket.

Az 1995. évi gazdaságstabilizáció után kialakult beruházás- és export-húzza növekedési pálya 1999-ben nemcsak ütemében mérséklődött, de jellegében is megváltozott: a beruházások szerepét a fogyasztás vette át, aminek egyfelől kisebb a dinamizáló ereje, másfelől a távlatos fejlődés szempontjából is potenciális növekedési veszteségekre vezet.

Főként a vámszabad területeken megtelepült nagy cégeknek köszönhetően a csökkenés ellenére is erős maradt az exportnövekedés üteme. A vámszabad területek adták a kivitel kb. felét, arányuk az előző évhez képest is nőtt. Miközben körükben a külföldre történő eladások megközelítően 40 százalékkal bővültek, a vámterületen működők kivitele csökkent. Ez újabb oldalról világít rá a növekedés egyenlőtlenségeire, hiszen a vámterületi exportot zömében a hazai tulajdonban lévő kis és közepes cégek adják.

Minthogy az export a GDP-nek ma már több mint az 50 százalékát teszi ki, a növekedési várakozásoknak különösen az utolsó félévben volt izgalmas kérdése a kivitel alakulása. Az export magas, két számjegyű dinamikája ugyanis az orosz válság nyomán 1998. második felében jelentősen visszaesett, 1999. első felében jóval 10 százalék alatt maradt. Csak a második félév során javuló külső értékesítési lehetőségek húzták fel az ütemét 10 százalék fölé.

Részint a második félévi külpiaci élénkülés, részint ugyanezen idő alatt a fogyasztói kereslet bővülése eredményezte azt, hogy a GDP növekedési többlet zöme az év utolsó hónapjaira esett. A naptári ketté osztódott: az első félév az 1998-as esztendő utolsó hónapjainak folytatásaként volt értelmezhető, a második félév pedig egy új növekedési periódus kezdeteként.

Várakozás az egyensúlyi pozíciók javulására

A legtöbb izgalmat 1999-ben az váltotta ki, hogy a magyar gazdaság külső és belső egyensúlyi pozíciói már az év elején borulni látszottak, és a kormány nem mutatott határozott szándékot a kedvezőtlen tendenciák feltartóztatására.

A folyó fizetési mérleg hiánya az 1997. évi egymilliárd dollárról 1998-ra 2,3 milliárdra ugrott - elsősorban a külföldi tőke nagy jövedelem-kivonása (profitrepatriálás és egyéb szolgáltatások) következtében. Az eredeti kormányprogram '98-hoz képest

mérséklődő deficittel számolt. Az első negyedévi adatok láttán valamennyi piacjellemző 3 milliárd dollárra, vagy efölé emelte éves prognózisát. Ez azt jelentette volna, hogy GDP arányosan 6 százalékot elérő hiány mutatkozott volna, amely mértéknél a hitelminősítők sürgős beavatkozást követelnek.

Nem volt kevésbé feszült a helyzet az államháztartás hiányát illetően sem, amely - az önkormányzatok költségvetése nélkül - már az első félévben elérte az egész évre előirányzott deficit 90 százalékát.

Az év első felében minden jel arra utalt, hogy a magyar gazdaság letért az egyensúlytartó növekedési pályáról. A BUX index februártól bekövetkező zuhanása függetlenedett a Don Jones mozgásától és kizárólag a kedvezőtlen magyar makrogazdasági adatokra való reagálást tükrözte. A szakértők nem a légből kapták azt a javaslatukat, hogy a kormánynak kiigazítást kellene végrehajtania, körülbelül 100-150 milliárd forintos kiadásfaragással kompenzálnia a megengedhetetlen mértékben megugrott deficitet.

A miniszterelnök, aki a gazdasághoz nem, de a politikához értett, egyszerűen úgy döntött, hogy nem lesz kiigazítás, nem lesz semmiféle tévedés bevallás, a hiányzó pénzt majd máshogy szedik össze. Döntését a Bokros-csomaggal szembeni kíméletlen hadakozása politikailag logikussá tette.

A vele szemben állást foglaló szakértők közt olyanok aggódtak a magyar gazdaság egyensúlyvesztése miatt és javasoltak korrekciót, mint az IMF, az OECD, a Deutsche Bank, a Merrill Lynch, a Nomura, az Economist Intelligence Unit, a Reuters által megkérdezett elemzőcsoport, a hazai kutatóintézetek, idővel Orbán Viktor gazdasági tanácsadója és a Gazdasági Minisztérium makrogazdasági stratégiai elemzőcsoportja. Matolcsy György is úgy nyilatkozott ezidőben, hogy kedvezőtlen irányba tartanak a magyar gazdaság folyamatai. A kormány gazdasági szakértőinek nyilatkozataiból néhol azért kiderült, hogy nem vetették el teljesen a korrekció szükségességét. Amellett, hogy Pénzügyminisztérium hírt adott a kiigazítást szolgáló csomag készítéséről, Járai Zsigmond elfogadta az IMF helyzetértékelését és ajánlásait, majd megerősítette miniszterelnöke akaratát.

Azt nem állíthatjuk, hogy a kormány teljesen tétlenül nézte a történeteket, de amit tett, az közgazdaságilag nem volt sem elegáns, sem perspektivikusan jó megoldás és a probléma megoldása helyett annak szőnyeg alá söprését jelentette. Általa csak saját

későbbi működési feltételeit nehezítette meg. Tény, hogy a lakosság helyzetét közvetlenül érintő megszorításokra nem került sor - mint Bokros Lajos idején -, de akkor nagyságrendekkel nagyobb volt a rendezendő feladat. Így, ezt önmagában nem tarthatjuk érdeknek, mint ahogy azt a kormány utólag láttatni szeretné a magáról kiállított kiváló bizonyítványban. Különösen annak ismeretében nem, hogy végül is történt faragás, mégpedig az állami beruházások körében - amiként azt nálunk az ötvenes évek óta minden szorult helyzetbe került kormány teszi. Az autópálya-építés és más infrastrukturális fejlesztési döntések elhalasztásával az ígéretes jövő került távolabbi elérhetőségbe. Tény, hogy a jórészt a bevételek növelésével elért kiigazítás nem jelentette új adó/k vagy pótdadó bevezetését, tehát erről az oldalról nem „sanyargatták” az országot. De azért csodára a Fidesz vezette kabinet sem volt képes. A sziklából nem tudott vizet fakasztani, a semmiből többletbevételre szert tenni. A hiány csökkentésére az állam vagyonát használta fel. Megemelte az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Részvénytársaság befizetési kötelezettségét, eladatta a társadalombiztosítási alapok teljes vagyonát, becsatlakoztatta az államháztartás finanszírozásába az előző évben megszüntetett alapokban „talált” pénzmaradványokat és a mobiltenderen nyert milliárdokat is. Ezek mind olyan vagyonelemek voltak, amelyekből ugyan technikailag lehetséges folyó kiadásokat finanszírozni, csak nem illendő és nem célszerű, mert vagyonfelélést jelentenek. Az állami vagyonból befolyó bevételeket az állam adósságának csökkentésére kellett volna fordítani, vagy ha mégis el akarják költeni, akkor olyan állami infrastruktúra fejlesztésére, amellyel a közösség vagyona is gyarapszik és a magángyarapodás is nagyobb lendületet vehet. 1996. elején - Horn Gyulával szemben - a Fidesz szakértői még tudták mindezt. Most viszont kényszerhelyzet volt - igaz, maguknak teremtették az eltervezett 1999. évi költségvetéssel.

A vagyoneladásból összejött körülbelül százmilliárd forintos bevétel a költségvetési kiadások egy részének elhalasztásával (a gyed bevezetését is 2000-re tolták), az MNB-re vonatkozó számviteli törvény megváltoztatásával és más „kreatív könyvelési technikákkal” együtt kitette a hiány lefaragásához szükséges összeget. Csakhogy ezzel a gondok még nem oldódtak meg, csupán későbbre tolódtak. Az 1999-ben alkalmazott kormányzati technika egyszer használatos injekciós tűnek bizonyult, aminek hiánya a 2000. évi költségvetésben válik nyilvánvalóvá.

A 2000-ben hiányzó összeget - mert közben az állami költségek igénye nem mérséklődött - az adóreformtól nyert többletbevételekkel gondolták pótolni. El is készültek a tervezetek az ökoadó, a földadó, a kamatadó, a biztosítási adó, az iparüzési adó kötelezővé tételére, a drágább telkek utáni magasabb illetékekre, az érték alapú ingatlanadózássra, az ÁFA kulcsok módosítására, az új személyi jövedelemadó rendszerre, jórészt azokra a változásokra, amelyekről Orbán Viktor már március elején nyilatkozott. A kisgazdák azonban - jogosan, a kormányprogramra hivatkozva - lefűjték a tervezeteket, és a miniszterelnök kénytelen volt visszakozni. Egyedül a biztosítási adó maradt állva, ami viszont a parlamenti vita során múlt ki.

Az elvárt adónövelési törekvések után nem maradt más, mint olyan költségvetést elfogadtatni 2000-re, amely látható és láthatatlan megszorításokat tartalmaz. Láthatókat a kiadási tételek visszafogásával és láthatatlanokat az alátervezett inflációval, amellyel számolva a nominális tételek reálértéken kevesebbet fognak érni, mert azokat a vártnál nagyobb infláció fogja sújtani. De ez már a 2000. év története.

A külső egyensúly romlásával kapcsolatos aggodalmak az év második felében erősödő export nyomán oldódtak, és végül a hiány éves szinten 2,1 milliárd dollárt tett ki. A javulás egyrészt a kedvező külkereskedelmi deficitnek, másrészt az alacsonyabb adósság utáni kisebb kamatszolgáltatásnak volt köszönhető. Vagyis egyfelől a multinacionális cégek külföldi piacokra való szállítóképességének, másfelől a korábban elért adósságtörlesztéseknek. Más vonatkozásban a fizetési mérleg szerkezete korántsem volt megnyugtató. Az idegenforgalom aktívumtermelő-képessége nem erősödött, mert a mérlegtöbblet látszólagos (körülbelül 80 millió dolláros) javulása az előző évinél kisebb kiadásoknak volt a következménye. A profitkivonás ugyan számszerűen 80 millió dollárral alacsonyabb volt az 1998. évinél, de akkor a majdnem egymilliárd dollárt kitevő repatriálást a kormányváltás körüli bizonytalanság és az orosz válság miatti regionális válság indokolta. 1999-ben azonban nem álltak fenn ezek a rendkívüli körülmények, s ehhez mérten tartjuk túlzottnak a 900 millió dollárnyi haszon külföldre utalását. Ha az egyéb szolgáltatások (technikai, kulturális, műszaki, tudományos stb.) címén kiutalt dollárszázmilliókat is számításba vesszük - ami adókímélő, bújtatott profitkiáramlásnak számít -, akkor a külföldiek által kivitt jövedelem nem csökkent, hanem nőtt. Ez arra utal, hogy a nálunk megtelepült tőke

körülbelül 1,7 milliárd dollárnak nem látott hazánkban kedvező újabb befektetési lehetőséget.

A külföldi működő tőkeimport 1,6 milliárd dollárt tett ki, csupán 200 millió dollárral többet a mélypontnak számító, befektetői szempontból több vonatkozásban is bizonytalan 1998. évinél. A spekulatív célú portfolió-befektetések viszont több mint kétszeresükre ugrottak a kedvező kamathozamok következtében.

A növekedési ütem mérséklődésével az egyensúlyi mutatók nem romlottak, illetve kissé javultak. Ebben semmi új nincs a korábbi tendenciákhoz képest. (Nálunk a növekedés és az egyensúly ellentétesen szokott mozogni.) Az államadósságot növelő folyó államháztartási deficitet azonban csak jövőt felélő módon sikerült a kabinetnek kordában tartania - ebben sem volt semmi újdonság. A külső egyensúlyhiány javulásához pedig a kormánynak nem volt köze; a kormány nagyobb aktivitást mutatott a külföldi befektetők elriasztásában, mint a hozzánk csalogatásában.

Várakozás az infláció csökkenésére

Az eredeti kormányprogramban 11 százalékos éves átlagos fogyasztói áremelkedés szerepelt, s ezt a külső elemzők többsége el is fogadta. 1998 végén azonban olyan gyors dezinfláció következett be a világgazdasági defláció nyomán, hogy a vártnál alacsonyabb áthúzó árhatás miatt már év elején szinte mindenki 9 százalékra módosította prognózisát. (A költségvetés adóbevételei a vártnál alacsonyabb infláció miatt is elmaradást jeleztek a tervezetthez képest.) A januári 2,5 százalékos árdragulás ugyan meglepte a piaci szereplőket, de ezt követően az áremelkedés mértéke hónapról hónapra csökkent. A sikert természetesen a kormány magának tulajdonította olyannyira, hogy Orbán Viktor Járai Zsigmondot azért minősítette nyilvánosan a legjobb pénzügyminiszternek, mert az inflációt 15 százalékról 10 százalékra tudta levinni. A pénzügyminiszternek ugyan nem volt köze ehhez az inflációhüléshez - sőt az eltervezett államháztartási deficit inkább erősítette, mintsem mérsékelte drágulást, de tény, hogy májusig - külső hatásokra - csökkent az árnövekedés dinamikája. Köszönhetően az élelmiszer-túlermelési válság miatti nyomott áraknak és a csökkenő olajárnak. Az utóbbi azonban március után (OPEC megállapodás) nőni kezdett; az olajtermelők nem tartották kizártnak az év végéig az árszint megduplázódását sem. (Ez be is következett.)

Az élelmiszerárak csak az év utolsó hónapjaiban kezdtek el emelkedni, és így kevésbé befolyásolták az infláció éves ütemét, amely 10 százalék lett. A második félévben megtorpant defláció láttán a kabinet nem igyekezett magának tulajdonítani a hónapról hónapra növekvő inflációt, amely különösen a termelői áraknál volt megfigyelhető, ahol az üzemanyagárak emelkedése közvetlenebbül jelenik meg.

Az éven belüli fogyasztói és termelő árszintemelkedés végül magasabb lett az 1998. évinél (az építőipari árdrágulás éves átlagban is nagyobb lett), ilyen értelemben tehát nemcsak hogy megtorpant évközben a drágulás enyhülése, hanem az infláció még meg is izmosodott. Ebből 2000-re a vártnál nagyobb áthúzó hatást adódik, amiről és az olajárak emelkedéséről a prognózisok készítéséért felelős pénzügyminiszter nem volt hajlandó tudomást venni. 2000-re úgy prognosztizáltak a Pénzügyminisztériumban még 1999. tavaszán 6-7 százalékos inflációt, hogy azzal számoltak: az olaj ára nem emelkedik 14 dollár fölé (2000. februárjában már a 30 dollárt is elérte.) Ezt a nyilvánvalóan téves prognózist a kabinet nem volt hajlandó módosítani. Egyrészt, mert a 2000. évi megszorító intézkedéseket pótolta vele, másrészt így tudta prezentálni antiinflációs politikáját. Ez utóbbi nem volt más, mint az előző rendszerből ismert központi árszabályozás szigorítása, ami nem tekinthető tartósan érvényesíthető antiinflációs politikának, minthogy csupán az áremelési szándékok mesterséges elfojtását és így a represszív infláció termelését jelenti.

Várakozás a foglalkoztatás bővítésére

A kormányprogram vállalásai közt kitüntetett szerepet kapott a munkahelyteremtés és a munkanélküliség csökkentése. Eszerint 5 év alatt 200 ezer fővel bővül az állásban lévők száma, ami időarányosan évi 40 ezer fős többletet jelent 1998-2002 között. Megvalósulása érdekében „a gazdaságpolitika elsőbbségeit tükröző átfogó programokat kell beindítani” - fogalmaztak a program írói.

1999-ben nem készült ilyen program és még csak hallani sem lehetett arról, hogy előkészületeket tettek volna rá. Ettől függetlenül a foglalkoztatottak száma emelkedett. A kormány tagjai több ízben is 100-120 ezer fős munkahelybővülésről adtak jelentést, csak azt nem tették hozzá, hogy ez milyen állástöbbletet takar. Az adat egyfelől korrekt. Valóban, a KSH 65 ezer fő rendszeres kikérdezésén alapuló munkaerő-felmérése arról adott számot, hogy évi átlagban 114 ezer fővel (3,1 %) többen rendelkeztek valamilyen

munkával, mint az előző esztendőben. S ugyanezen statisztika szerint - amelynek a módszertani szabályai a nemzetközi megállapodásokban foglaltakat követik, tehát ha úgy tetszik EU konformak - a munkanélküliség rátája 7,8 százalékról 7 százalékra csökkent. A felmérés során azonban az is állásban lévőknek számít, aki akárcsak egyetlen órát is dolgozott a megkérdezést megelőző héten - fizetség ellenében. Nyilvánvaló, hogy az így mért foglalkoztatás nem feltétlenül jelenti azt, hogy ennyivel nőtt a tartósan kihasználható munkahelyek száma.

Konjunktúra idején természetes, hogy nő az alkalmi foglalkoztatás, különösen, ha a rendes foglalkoztatást jelentős adók terhelik. Ezért természetesen el kell fogadnunk a KSH adatait, csak nem szabad annak megnyugtató tartalmat tulajdonítanunk. Annál is kevésbé, mert más, a cégek és a költségvetési intézmények jelentésén alapuló statisztika szerint a teljes munkaidőben alkalmazottak száma éves átlagban csupán 21 ezer fővel (0,8%) nőtt. Valószínűsíthetően a teljes munkaidőben alkalmazottak létszámgyarapodásának adata áll közelebb annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy hogyan alakult a GDP növekedésén belül a foglalkoztatottak száma. A továbbiakban ennek az információnak a tartalmát elemezzük.

Az alkalmazotti létszám 1998-ban is nőtt, akkor 11 ezer fővel, az 1999. évi 21 ezer fős többlet tehát majdnem a duplája az előző évinek, s ebben az összevetésben szép eredménynek bizonyult. Ám kevés a kormányprogrambeli várakozáshoz és ahhoz képest, hogy a kabinet milyen reményeket fűzött a béreket terhelő járulékok csökkentéséhez. A munkaadói bérterhek jelentős mérséklése kardinális kérdése volt a kisgazdáknak és a Fidesz választási programjának is. A kormányprogram már szelídített az ígéreteken és fokozatos, négy év alatti csökkentést helyezett kilátásba. Az első esztendőben végrehajtott mérséklést követően (mely a munkavállalói terhek növekedésével járt) Orbán Viktor 1999 kora tavaszán ismertette a 2000-re vonatkozó kormányzati elgondolásokat. Ebben - többek közt - a tb-járulékok jelentős, 6-7 százalékpontos csökkentéséről szólt úgy, mint eldöntött tényről. Bejelentése (ígérete?, javaslata?) azonban sem a későbbi költségvetési munkálatokban, sem a költségvetési vita során nem került szóba többé. (2000 februárjában a Pénzügyminisztérium közigazgatási államtitkára kijelentette, hogy a 2001. évi költségvetésben sem lehet szó a tb-járulékok csökkentéséről, amit a Fidesz frakció a kormányprogramban foglaltakra hivatkozva elutasított. A várakozás tehát prolongálódik.)

A foglalkoztatás 1999. évi szerény növekedése egyébként kedvező struktúrában valósult meg. A versenyszférában 46 ezerrel nőtt a munkavállalók száma, míg a költségvetési szektorban csökkent, megközelítve a költségvetési törvényben szereplő 3 százalékos mértéket. Kedvező irányú strukturális változást jelzett az is, hogy a foglalkoztatottság zömében a szellemi munkakörökben bővült. A fizikai dolgozók létszáma ugyanakkor stagnált. Előnyös változásnak tekinthető továbbá, hogy a szellemi jellegű állások száma a versenyszektorban, ezen belül is a feldolgozóiparban, a kereskedelemben, az építőiparban és a szállítás terén emelkedett dinamikusán.

Az előző évinél gyorsabb létszámnövekedés és kisebb GDP többlet a termelékenység ütemének romlását jelezte. Az infláció alakulása szempontjából kifejezetten kedvezőtlen volt, hogy a reálkeresetek gyorsabban emelkedtek (4,4 százalékkal), mint a nemzetgazdasági termelékenység (3,5 százalék).

A regisztrált munkanélküliek adatai szerint 1999 végén 405 ezren voltak állás nélkül, s az ebből számított munkanélküliségi ráta az előző évi 9,1 százalékról 9,6 százalékra nőtt. Valamelyest csökkent az állás nélküli férfiak aránya, de továbbra is ők adták a munkanélküliek többségét. Nem változtak a regisztrált munkanélkülieket jellemző belső arányok szakképzettség, munkakör és életkor tekintetében sem. A munkanélküliek zömét továbbra is a hátrányos térségekben élő, szakképzetlen, vagy alacsony szakképzettségű, korábban fizikai munkakörben dolgozó 30-55 év közötti férfiak tették ki. Regionálisan azonban tovább nőttek a munkanélküliség terén fennálló különbségek. Míg 1998-ban a legkedvezőbb (Budapest) és legkedvezőtlenebb (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) helyzetben lévő körzet munkanélküliségi rátája közt 4,9-szeres volt a különbség, 1999-ben már hatszoros. A legnagyobb rátájú megyék (Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár, Hajdú-Bihar, Nógrád megye) helyzete tovább romlott, és nagyobb mértékben, mint amennyire az állástalanok száma Győr-Sopron-Moson és Vas megyében, azaz a kedvező helyzetben lévő területeken nőtt.

1999 végén a kormány döntött arról, hogy a munkanélküli ellátást 2000. májusától egy évről 9 hónapra csökkenti és megszűnik a jövedelempótló támogatás. A munkanélküli ellátásra már nem jogosultak az önkormányzatokhoz fordulhatnak segélyért, amit azonban csak akkor kaphatnak meg, ha legalább 30 napot dolgoztak közhasznú munkán. A polgári kormány ily módon is elő kívánta segíteni a polgárosodást.

XXXX

Az 1999-es esztendő – a kormány értékelésével ellentétben – nem foglalt el különleges helyet a gazdasági rendszerváltás történetében. A piacgazdaságra való átmenet nem ebben az évben zárult le, hiszen a fő pillérek: a magántulajdon dominanciája, külgazdasági kapcsolataink gyökeres átrendeződése, a piaci intézmények kiépülése és a piaci koordináció általánossá válása már korábban, 1996-97 tájékán jellemzővé váltak. 1997-től egyensúlyörzítő, magas növekedésű pályán haladt a gazdaság, amely 1998 második felében úgy tűnt, veszélybe kerül. Egyrészt a német régió dinamikájának visszaesése, másrészt a Fidesz túldimenzionált kormányprogramja következtében. Szerencsénkre azonban a német gazdaság 1999 második felében magához tért, a kormány pedig nem vezetett be új gazdaságpolitikát. Tévedéseit – ha nem is jövőt erősítő módon, de korrigálta.

Hibás az 1999-es esztendőt az új kormány által bevezetett új gazdasági modell első sikeres éveként értékelni. Hála Istennek semmiféle új modellel nem kísérletezett a Fidesz-FKGP-MDF-koalíció. A gazdaságpolitika új vonása az új kormány „PR” munkája volt. Ez lényegét tekintve azt jelentette, hogy a kabinet folyamatosan kommunikálta újabbnál újabb különféle, jövőt formáló terveit - miközben érdemben semmi nem történt -, és magának tulajdonított olyan sikereket, amelyekhez köze nem volt. Mert azok vagy a közelmúltban keletkeztek, vagy kívül estek a kabinet cselekvési körén, vagy nem is minősültek sikernek (a folyamatosan átírt tervek teljesítésére/túlteljesítésére vagy a családok erősen megkérdőjelezhető általános támogatására történő hivatkozás).

A növekedés, az egyensúlyalakulás, az infláció, a foglalkoztatás, a jövedelemképződés szempontjából az 1999-es esztendő – a második félévi erős korrekció nyomán – jó év volt. Mindenképpen jobb a kilencvenes évek átlagánál, de nem olyan kiugró teljesítményt mutató, mint az 1997-98-as. Hagyatéka, a fogyasztás-felhalmozás arányváltása, a belső megtakarítások csökkenése, az állami vagyon felgyorsított elfogyasztása kedvezőtlen jel a közeljövő szempontjából.

XXXXXXX

1999 a politikai életben is a várakozások, reménykedések és talányok tömegét hozta magával. Közülük csupán azokkal foglalkozunk, amelyek vagy alapvetően érintették az

uralmi-hatalmi viszonyokat, vagy hosszabb időn át befolyásolták a politizáló közvéleményt.

Békevárás

Pártszimpátiáktól függetlenül sokan reménykedtek abban, hogy a miniszterelnök előző év végén tett ígérete – miszerint februártól már konszolidáció uralkodik a közéletben és véget ér az offenzív kormányzás ideje – valóban annak a jelzése: a végeláthatatlan konfliktusokkal terhelt hónapokat fölvaltják a nyugodtabb napok, hetek, hónapok.

A botránypolitizálás okait merőben eltérő módon magyarázták a frontvonalak két oldalán. Az ellenzéki erők úgy látták, a konfliktusok többsége abból fakadt, hogy az új kormány mindenféle megszokást és normát fölírva kíméletlenül érvényesíti győzelmét a gazdaság, a politikai élet, a kultúra, a helyi igazgatás és a média világában. A kormánypárti hívek véleménye meg az volt, hogy a botrányok sorozatáért a szoclib tábor a felelős, mert nem képes beletörödni a választások elvesztésébe. S a vereségért cserébe minden eszközt fölhasznál – elsősorban persze a médiát – arra, hogy az új kormányzatot lejárassa és megakadályozza programja megvalósításában.

Az elmúlt év ebből a szempontból nézve sokáig nem jelentett semmiféle újdonságot. Sem azt, hogy a korábbi botrányok elültek volna, sem pedig azt, hogy remény nyílt volna a tárgyszerűbb politizálás dominánssá válására. Maga a miniszterelnök is élen járt a konfliktusélezésben. Februári, Vigadó-beli országértékelő beszédét arra használta föl, hogy újra meghatározza a barátok és az ellenségek elkülönült táborát. Főlöszleges viták végeláthatatlan sora töltötte meg a napi- és hetilapok címlapjait az első háromnegyed évben. Deutsch Tamás épphogy letette az utolsó vizsgáit, frissen kinevezett miniszterként olyan hosszadalmas küzdelembe kezdett a MLSZ-szel – szintén februárban –, amely egészen szeptemberig eltartott, és a csata nem nélkülözötte a bohózszerű fordulatokat sem.

Még az előző évről örökölte a Parlament az ún. megfigyelési ügyet, amelynek elindítója úgyszintén egy átgondolatlan és előkészítetlen miniszterelnöki akció volt. A vizsgálódás tizenöt hónapig tartott, a végeredmény bámulatosan szegényes lett. Arra viszont jó alkalmat teremtett, hogy újabb és újabb bulváreseményeken szórakozhasson a közönség. A fordulatok egyike azonban modellértékű konfliktussá nőtte ki magát. Az

ún. Juszt-ügy kapcsán a kormány minden létező eszközét fölhasználta, hogy megmutassa: ki az úr a házban. A végső megoldás felemás értékű lett, ám igen komoly presztízsveszteséget jelentett a kormány számára az, hogy képtelen volt elhítenni vélt igazát. Ráadásul az a gyanú sem oszlott el, miszerint a sajtószabadságot kevesebbre tartják, mint önnön tekintélyük csorbulását.

Az év egyik Nagy Balhéjának bizonyult a folyamatosan napirenden tartott VIP-listás játék, amely eleinte a Postabank-szappanopera jelentéktelen epizódjának látszott. Ez esetben sem önmagában a listákon található nevek voltak a tanulságosak, hanem az az eljárás, ahogyan a névsor a napi politikai adok-kapok küzdelmeinek részévé vált. Ezáltal minden érv és az ellenkezője is lejáratódott, hiszen nyilvánvalóvá vált, hogy ez ügyben sem az igazság kiderülése/kiderítése volt a fontos, hanem a küzdelem lehetősége.

Ugyanez a gyanú lengte körül az MNB elnöke ellen elindított rohamokat is. Végső soron itt sem tudtuk meg pontosan, hogy ki a vétkes, mekkora az okozott kár és kiket terhelhet szakmai és politikai felelősség. Helyette az volt látható, hogy minden homályos ügy – így ez is – fölhasználható a nyomásgyakorlás eszközeként. Hasonlók mondhatók a Simicska-cégek körüli legendák kapcsán is, hiszen végül is az APEH-elnök sem a tisztázatlan ügyei miatt volt kénytelen megválni hivatalától, hanem látszólag egy jelentéktelen és nem oda tartozó affér ürügyén. Halványan ide illene még az év egyik hangos szenzációja: az ún. bányabotrány; ennek is bírósági pereskedés lett a vége, s az ítélet nyomán megint csak nem az derült ki, hogy volt-e, van-e valami disznóság. Az ügy egyszerűen belefűlt az eljárásjogi-bizonyítási részletkérdésekbe.

Úgy véljük, hogy nincs értelme további konfliktusok és botrányok akárcsak vázlatos fölvidésének sem. Általános jellegű tanulságok levonásához éppen elegendő az iménti lehangoló krónika is. A békülés az év nagy részében meddő álom maradt csupán. A kialakult állapotoknak – mint mindig – ezúttal is akadtak apologétái, akik kioktatták az elemzőket, közírókat s egyéb elégedetleneket, mivelhogy a békevággyal állítólag csak azt bizonyították: nem értették meg a modern, versengő politika lényegét. Ehelyütt talán el is tekinthetünk az érdemi választól, mert részben a közvélemény-kutatások adatai, részben az őszi kormányzati kommunikációs stratégia változásai meggyőzően bizonyították, hogy maguk az érintettek is rájöttek: rossz úton járnak. Szeptembertől a Fidesz-vezérkar egyre békülékenyebb hangot használt, az év vége felé pedig úgy tűnt,

hogy a kormányon lévők föladják az erőből történő politizálás szokásait. A botrányos ügyek szép lassan elültek, és mint az elmúlt tíz év során mindig ezúttal sem tudhatott meg a közvélemény egyetlen leleplezés kapcsán sem semmi bizonyosat. Ebben az értelemben a harcias év jócskán megszélidült. Visszatért a jól ismert homály, bár az sem tagadható, hogy az eredménytelen csatározások helyett már ez is előrelépésnek látszott.

A békevárás tehát nem lett fölösleges, ha késve is, de elcsitultak a közéleti küzdelmek. Igaz, hogy semmi sem derült ki, igaz, hogy mindenki eltette a fegyverét, ám nem tudni, hogy mennyi munícióval. Igaz az is, hogy kormányzati oldalról szükség volt annak belátása: négy-öthónapnyi kedvezőtlen közvélemény-kutatási adatok nem magyarázhatók végtelenségig az ellenfelek ármánykodásaival és manipulációs szándékaival.

Év végén a kormány váltott. Az addigi konfrontációs vagánykodást gyorsan átvette az „eredményekkel való politizálás” pozitív modora. Megérkezett a béke, hetente hallhattuk, hogy milyen sikeres ország lakói vagyunk, a munkahelyteremtés töretlen, a kormány a gyermekes családok elsőszámú pártfogója, hazánk újból a régió éllovasa, az infláció csökken, az életszínvonal és a termelés nő – büszkék lehetünk mindannyian önmagunkra. Meg az ezer évre. A kormány ebből a büszkeségből is elsőként vette ki a részét, s az időközben kiegyensúlyozottá átnevelt közszolgálati média óriási igyekezettel mutatta be reggeltől-estig az új békekor eredményeit és főhőseit. Amikor e sorokat írjuk, még nem tudni, hogy a csaknem egyévnnyi késéssel elindult békeoffenzíva milyen hatással lesz a közgondolkodásra, minek lesz erősebb következménye: a békének avagy a megkésettységnek...

Új parlamenti munkarend

Talán túlzás lenne azt állítani, hogy tömegek lesték lélegzetvisszafojtva, milyen következményekkel jár majd a háromhetenkénti plenáris munkarendre történő áttérés. Mindenesetre a politikai élet elemzői úgy vélték, hogy az eltelt évtized egyik leglényegesebb változását hozhatja magával az új rend. Nekik lett igazuk.

A kormányzati várakozásokat három fontos motívum alakította. Az egyik úgy hangzott, hogy az egészszhetes működés lehetővé teszi az összefüggő ügyek áttekinthető megvitatását és a gyorsabb döntéshozatalt. A másik érv szerint a fölszabaduló időben a

bizottsági munka sokkal intenzívebbé és szakszerűbbé tehető. A harmadik szempont az volt, hogy így a képviselő nemcsak hétvégén látogathat vissza választókerzetébe, hanem kiszámítható és rendszeres gyakorisággal, azaz háromhetenként egy teljes munkahét erejéig.

Az ellenzék eleve nem támogatta az új munkarendet, mert részben a kormányzat fölötti ellenőrző funkció gyöngülését látta benne, részben pedig az ellenzéki megszólalás lehetőségének csorbítását.

Eltelt egy év az új rend jegyében, s láthatjuk, hogy a 16 hétnyi plenáris munkarend formálisan ugyanannyi döntést, törvényt, jogszabályt termelt ki, mint korábban a 40-45 hetes intenzív üléselés. Erre tekintettel a Fidesz vezetői szerint a ritkított, de egész hetes rend beváltotta a hozzá fűzött reményeket. A végső értékelés azonban ennél sokkal összetettebb képről tanúskodik.

Mindenekelőtt eleve rossz fényt vet a metódusra az, hogy ellenzéki egyetértés nélkül, pusztán kormányzati többségre támaszkodva döntöttek az új rend felől, ezzel azt is kifejezésre juttatva, hogy a Parlament munkáját is az egyszerű többség határozza meg. Az átmenet hosszú évtizedében a magyar politikai élet középpontja az országközi viták, küzdelmek világa volt. Itt vetődtek föl hetente a legfontosabb vitakérdések, hétfőn és kedden itt dőlt el, hogy miről fog a sajtó, a közvélemény egész héten okoskodni. Ráadásul - a parlamenti diskurzus eleve megosztott szerepköre révén - adott volt a kérdések többszempontú megközelítésének a lehetősége.

A háromhetes rendben az ellenzéki megszólalások természetesen korlátozódtak és a média is képtelen volt alkalmazkodni a periodikus, de egészhetes események földolgozásának igényéhez. A kérdések, interpellációk, napirend előtti megszólalások lehetőségével ugyanakkor, a megcsappant időkeretben, a kormányzati oldal pártjai is szerettek volna élni, hiszen számukra is szűkült a nyilvános szereplés tere. A végeredmény egyelőre kettős.

Egyrészt a Parlament kiszorult a politikai diskurzus tematizálásának monopóliumából, és egyre kevésbé számíthat a folyamatos közfigyelemre. Helyére a kormány nyomult be, hiszen a végrehajtó hatalom szinte naponta produkál hírértékű eseményeket. Így' módon a Parlament-kormány-viszony a politikai kommunikációban pontosan az ellenkező képletet mutatja, mint az előző tíz év során. Másrészt az ellenzék elvesztette legfontosabb terét és lehetőségét arra, hogy a politikai viták témaköreinek

kijelölésében és megformálásában kezdeményező lehessen. A háromhetes rendben mindig késve, s legtöbbször érdektelen módon, a kormányzati oldallal bajlódva tudnak csak megjelenni.

Végül, csak zárójelben jegyezzük meg, hogy a bizottsági munka színvonalnak emelkedését az új lehetőségek mellett sem sikerült igazolni, miként a képviselői aktivitás helybéli megerősödését sem. Az viszont több mint meglepő – és nagyon nehezen magyarázható -, hogy a plenáris ülések hetében is eltűnnek a képviselők. Főleg a hét második felére jellemző, hogy 10-20 százalékos a részvétel, vagyis a teljes érdektelenség jegyében zajlik a törvényhozói munka.

Összegezve a parlamenti változások lényegét: igazolódott az a várakozás, hogy a háromhetenkénti ülésezés elemi módon fogja megváltoztatni az évtizedes politikai kommunikációs rutinokat, szokásokat. Ezek a változások azonban legalább annyira terheltek kedvezőtlen fejleményekkel, mint amennyire áttekinthetőbbé tették az egészhetes törvénykezési munkát.

Tömegekre várva

A Fidesz-kormány első hónapjait meglehetősen széleskörű szimpátia vette körül. A két ellenzéki párton kívül legfőljebb a társadalomtudományi értelmiség nem túl népes csoportjai tettek föl kellemetlen kérdéseket az első félév után. A kormány a média jóindulatú támogatását is élvezte, s ahogyan ez már lenni szokott: a győztes mellé állás effektusa sem maradt el. E tényezőknek köszönhetően a választások után mind a kormány, mind a Fidesz nagyon kedvező közvélemény-kutatási mutatókat olvasott ki a havi jelentésekből. 1999 egyik nagy kérdése éppen ezért az volt, hogy megmarad-e a magas népszerűségi index a folytatott gyakorlat láttán? Jónéhány elemző azt írta, hogy az offenzív kormányzati magatartás sem takarhatja el azt a tényt, hogy a Fidesz nem lesz képes választási ígéreteit betartani – s ez a hiányosság előbb-utóbb meg fog látszani a trendek alakulásán is. Volt még egy másik várakozás is: eleinte hihetetlennek, később pedig csak problematikusnak tűnt a kiscgazdákkal való együttműködés, és meglehetősen sokan gondolták törékenynek, netán fönntarthatatlannak ezt a koalíciós összetételt.

A múlt év részben igazolta az aggodalmaskodókat, részben azonban nem. A koalíciós viták ugyan nem maradtak el, de egyszer sem fenyegettek a kormányzat fölbomlásával. 1999 két nagy koalíciós vitája végül is csöndben kiszenvedett. Az év első felében a frissen munkához látott Deutsch Tamás nagyon hamar szemben találta magát azzal a helyzettel, hogy a kisgazda-vezérkar már fölosztotta egymás között a legnagyobb fővárosi sportklubokat, s elképzeléseik ugyancsak távol esnek a sportminiszterétől. A média örömmel szembesítette az ellenérdekű feleket, ám ebből legfeljebb csak annyi kerekedett ki végeredményként, hogy újabb foltok estek a fiatal miniszter alkalmassági imázsán. (Ő meg szép lassan hozzászokott a mindennapos presztízsveresésekhez.)

A másik vita hosszabb, nehezebb és nagyobb tétet sejtető volt. Torgyán József jó előre deklarálta az agrár- és vidékfejlesztési tárca költségvetési igényeit, és ezzel állandó nyilatkozási kényszert váltott ki a kormány kulcspozíciót beöltő vezetőiből. A többhónapos szóbeli háború sohasem érte el a komolyan veendő koalíciós válság szintjét, de arra jó alkalmat teremtett, hogy a közönség érzékelhesse: szociológiailag kétszintű kormányzás van. Az egyiket a miniszterelnök irányítja, és ebbe végső soron és a stratégiai kérdéseket illetően beletartoznak a kisgazda-tárca is. A mindennapi ügymenetben, a tárcaszintű redisztribúció világában, s a személyzeti kérdésekben azonban működik egy kisgazda alkormány is, amelynek belső viszonyaiba nemigen avatkozik bele a nagyobbik partner. Ezt az alkormányt a kisgazda pártelnök vaskézrel tartja össze, a lojalitás feltétlen – cserébe viszont mindenkit megvédenek. Kellő élességgel derült ki mindez akkor, amikor Orbán Viktor ősszel nekilátott átrendezni a kormányát. Csupán két olyan helyen váltott, ahol korántsem volt a kormány gyöngye, a legkirívóbb kisgazda defektes kerekeket viszont nem volt módjában kicserélni, mert az a kisebbik partner kizárólagos jogkörének bizonyult.

Mindent egybevetve, a koalíció nagyobb zökkenők nélkül működött, mint akár a Horn-, akár az Antall-kormány a maga idejének hasonló időszakában. A kormány népszerűsége és a kormányzópárt támogatottsága azonban nagyot változott a múlt év során. Januárban még 12-16 százalékpontnyi különbséget mértek a különböző közvélemény-kutató cégek – a Fidesz javára. Az év közepére érve az olló zárult, s a Fidesz éppen olyan makacs magabiztossággal bandukolt lefelé, mint a szocialisták fölfelé. Mindig csak egy-két százalékkal. Ősszel már számottevővé vált a szocialisták

főlénye, s az év utolsó hónapjaiban stabilizálódott a fordított kép: nagyjából akkora lett az MSZP-s előny, mint amekkora az év elején a Fideszé volt.

Nem egyszerűen az történt, hogy az állampolgárok átálltak az egykori győztes oldaláról a következőnek remélt győzteshez. A mozgások belső természete ennél sokkal bonyolultabb volt. A Fidesz-kormány híveinek csaknem akkora táborát meg tudta tartani, mint amekkorával a választásokat megnyerte. Elvesztette viszont a kevésbé elkötelezett szívezetek támogatását. A csalódottak nagy része a bizonytalan válaszadók hatalmasra duzzadt csoportját gyarapítja.

A szocialisták viszont éppen a bizonytalankodók közül tudtak maguk mellé állítani körülbelül milliós nagyságrendben szimpatizánsokat. Őket egyértelműen a kormányzásból való kiábrándulás indította arra, hogy határozott riválist keressenek maguknak. Összegezve a komplikált átrendeződés okait: a radikális kormányzati magatartás előre megjósolhatóan polarizálta a hazai politizáló közvéleményt. Részben a kormányzó jobbközép eltökélt hívévé kovácsolta a lehetséges választók egyharmadát. Részben pedig odapréselte az aggódotkat a szocialisták oldalára.

Számos politikus és elemző ebből a szembeütő megosztottságból azt olvassa ki, hogy a polarizáció már tulajdonképpen a hosszabb távú, kétpárti váltógazdálkodás előképe. Valóban, 1999-ben a megkérdezett állampolgárok 80 százaléka csak a két párt valamelyikét választaná. Ne feledjük azonban azt, hogy a bizonytalan, nem válaszoló, egyelőre távol maradni kívánó csoport jelenti a legnagyobb tábor; az év folyamán többször is 42-45 százalékot mutatott. Ha csak a fele meggondolja magát 2002-ben, az bőven elég lesz ahhoz, hogy bármely irányba eldőljön a választások kimenetele.

1999 részben tehát igazolta mindazok várakozásait, akik azt mondták, hogy az erőviszonyok akár alapvetően is átrendeződhetnek. Annyi eldőlni látszik, hogy a politikai élet lényegében a két párt közötti küzdelemre egyszerűsödik le. A bizonytalanok nagy arányára tekintettel azonban azt is meg kell állapítanunk, hogy a lehetséges harmadik párt – a tulajdonképpen megkerülhetetlen koalíciós partner – kilétéről ez idő tájt még nem sok fogalmunk van. A múlt év a kisebb pártoknak egyáltalán nem kedvezett. A szóhajóhető talányok közül arra választ kaptunk, hogy az agresszív, mindenáron teret foglalni kívánó kormányzati alternatívának a taszító ereje lényegesen nagyobb hosszú távon, mint amit kigondolói és kivitelezői reméltek.

És mi lesz az ellenzékkal?

1999 megválaszolandó nagy talányainak egyike az volt, hogy képes lesz-e az ellenzék magához térni a választási vereség utáni sokkból? Az egykori koalíció mindkét pártja rosszul tűrte '98 nyarát és őszét. Hónapok teltek el fölöslegesen – mármint, ha a belső vádaskodásokat és bűnbakkeresést annak tekintjük. Az új kormány offenzívájával pedig nem tudtak mit kezdeni. Mindenféle távlatot feledve berendezkedtek a napi hibák bírálatára, lényegében az eseménynek átgondolatlan követésére. Az új év is úgy kezdődött, hogy nem tudták sem a szocialisták, sem pedig a szabaddemokraták átvenni a politikai kezdeményezést, a politikai élet tematizálását.

Az az igazság, hogy a hosszúra nyúlt háborús tavasz ehhez nem is kínált túlzottan kedvező lehetőségeket. Egy ilyen kockázatos és számos csapdát sejtető fegyveres konfliktus idején a többség ösztönösen is a nemzeti egység pártján áll. Nem meglepő utólag sem, hogy a tavalyi első félév mindkét ellenzéki kísérlete nagyobb visszhangok nélkül párolgott el. A háború első fázisában a szocialisták megpróbálták kialakítani valamiféle szuverén politikai álláspontot, ám ezt roppantul könnyű volt úgy fordítani, amiből a megbízhatatlan NATO-partner képe kerekedett ki. Ez pedig éppen a szocialistáknak nem állt jól, hisz' azonnal emlékeztették őket, hogy kik is erőltették keresztül '97 novemberében a népszavazást a csatlakozásról...

Az SZDSZ ugyanezen a tavaszon megpróbálta egyszer a Fidesz csodafegyverét átvenni és sajtóértekezlet-sorozatot szervezve igyekezett bebizonyítani a tisztakezűnek deklarált hatalmi csoportosulás körüli gazdasági visszaéléseket. Ez nagyszabású kísérlet lett volna arra, hogy - az egykori Tocsik-ügy logikájára emlékeztetve -, beemeljék a politikai kommunikáció közepébe a Fidesz-imázs legkényesebb területét, a tiszta múlt kérdését. Az akció nem sikerült, mert részben a média nem volt partner, részben a szóbahozott ügyekhez fűzött szétdarabolt bizonyítékok erőtlenné váltak. Legfőképpen azonban a háborús külső díszlet a legkevésbé sem erősítette a belső konfliktusok élezése iránti igényeket.

Már említettük, hogy a megváltozott parlamenti munkarend alapvetően az ellenzék megszólalási lehetőségeit kurtította meg. De sem az MSZP, sem az SZDSZ nem vette időben észre azt, hogy az új körülmények között radikálisan át kellene szervezniük parlamenti munkájukat. Az egyenrangú partnerré váláshoz ezután csak akkor van/lesz

esélyük, ha koncentrálnák politikai kapacitásaikat olyan fontos kérdésekre, amelyek valóban a közfigyelem tárgyai. S e kérdésekben képesek az elfogadhatóbb alternatívák bemutatására is. 1999 folyamán mind a két párt nagy-nagy késlekedéssel, s főként az őszi hónapokban értette meg a változások lényegét.

A politikai szimpátiák trendjei mégis átrendeződtek – mint ezt már részleteztük a kormányzati veszteségek felől szemlélve. Ám szükséges néhány megjegyzést tenni az ellenzék oldaláról tekintve a helycserét. Mindenekelőtt azt, hogy ez az átrendeződés alapvetően az MSZP pozícióit érintette, az SZDSZ-ét nem. A szabaddemokraták népszerűségvesztése úgy tűnik, hogy tartós jelenség; egész évben nem tudtak kitörni az 5-8 százalékos támogatottság ketrecéből. Nem jelentettek a hazai politikai életben sem újdonságot, sem pedig vonzerőt. A kormányzati csalódásból és a bizonytalanok mindinkább formálódó félelemből alapvetően és elsősorban az MSZP profitált, mert az orientációkat keresők nem érzik az erőt az SZDSZ-ben.

A szocialisták térdnyerése részben váratlan, részben pedig nem könnyen magyarázható jelenség. Nem mutattak föl új, a korábbiaknál vonzóbb politikusi elitcsoportot. Nem álltak elő versengő programokkal, beérték a kormányzók hibáinak szóvátételével. Nem végezték el előző négyévnnyi kormányzásuk kritikai elemzését, és nem tudni, hogy mit tanultak a vereségükből. Az ország nem jutott csődbe, az új kormány nem vágott bele ígéretei teljesítésébe és megmaradt az egyensúlyozó gazdaságpolitika, ráadásul a növekedési ütem is nagyjából a régi. Nincs ok tehát a gyors kormányváltásra. Mégis a lakosság többsége 1999 végén sokkal szívesebben látta volna a kormányrúdnál a szocialistákat, mint a Fideszt. (Az év első hónapjában körülbelül 20 százalékkal többen gondolták a Fideszt győztesnek a „ha most vasárnap lennének a választások”-ra adott válaszokban. Az év végén 37 százalékkal többen hitték győztesnek az MSZP-t, mint a Fideszt, vagyis a nem-szocialista szavazók is erősebbnek tartották az MSZP pozícióit, mint a kormányzópárt esélyeit.) Az MSZP tehát úgy jutott el népszerűsége csúcsára, hogy mindeközben kevés energiát kellett erre fordítania. A megszerzett széleskörű támogatás megtartása rendkívüli feladatot jelent majd, s ezt láthatóan tudják a jelenlegi vezetők is.

Pártjuk házatáján 1999 legnagyobb eseményét az jelentette, hogy újra fölbukkant Németh Miklós és bejelentette a politikai életbe történő visszatérési szándékát. E fordulat fölrázta az MSZP-t és az utolsó hónapokban a visszatérés mikéntje,

körülményei mindinkább összekapcsolódtak a következő választásokra való felkészüléssel. A releváns belső csoportok mindegyike aktivizálódott, és megkísérli magát elhelyezni az új, nyerőnek remélt konstellációban. (Az elemző nem állhatja meg, hogy ne tegyen ehelyütt egy személyes megjegyzést. Kétszer is volt példa arra az elmúlt évtizedben, amikor a két választás közötti félidőben valamely párt olyan jól állt, hogy már leendő győztesnek tekintette magát. 1992 derekán a Fidesz, 1996-ban pedig az FKgP viselkedett úgy, mintha a közvélemény-kutatási népszerűségi adatok előre vetítették volna a következő végeredményt. A tényleges eredményt ismerjük.)

Ha a két párt közötti versenyfutás adatainál szélesebb körben elemezzük 1999 pártpreferencia-tendenciáit, akkor azt mondhatjuk, hogy nem dőlt még el semmi. Az év elején a kormánypártok/ellenzék megoszlás enyhe kormánypárti fölényt mutatott, az év végén pedig valamivel több támogatót tudhatnak maguk mögött az ellenzékiek, mint a koalíció hívei. De ez az arány most is valahol 50:45 körül mozog, vagyis nem nagy bátorság kijelenteni, hogy nem dőlt még el semmi. Különösen igaz ez, ha a bizonytalankodók nagy számára tekintünk.

A hazai többpártrendszer egészét szemlélve az elmúlt év a nyugalom időszaka volt. Nem történtek látványos összeveszések, szakadások, nem rendeződött át a pártpaletta. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy befagyott volna a többpártrendszer. Mindegyik sarokponton apró mozgolódások jelei láthatók, az év végén például gesztusok tömege utalt arra, hogy a jobbközép kispártok is számolnak a Fidesz esetleges vereségével. S nem tartják kizártnak az egykori MDF-szerű összefogás nyerőképes alternatívává fejlesztését. A Fidesz is elindult megkeresni új helyét a megmozdult erőterben. Az év végén bejelentett és idén januárban véghez is vitt pártelnöki önállósulás biztos jele a határozott alkalmazkodási törekvéseknek. A tavalyi év a felszint tekintve ugyan nyugodt volt, de az év végén lábrakapott változások előjelei lehetnek a többpártrendszeren belüli átrendeződés fölgyorsulásának. Hamarosan az MSZP és az SZDSZ is kénytelen lesz újra meghatározni nemcsak önmagát, hanem a többiekhez való viszonyát is. S így egymáshoz való viszonyukat is. Az SZDSZ az év végén megint megpróbálta elhatárolni magát a szocialistáktól – a fogadtatás vegyes jellegű volt. Ellenzéki szemszögből az év tehát nagyon tarka képet mutat. Voltak – és vannak – biztató tendenciák, de megalapozatlan lenne úgy értékelni 1999-et, mintha végérvényesen megváltoztak volna javukra az erőviszonyok.

NATO-ra várva

A közvélemény elsöprő többsége '97 őszén támogatta és igényelte hazánk NATO-taggá válását, s ezt nemcsak a népszavazás, hanem számos, egyéb kutatás is alátámasztotta. Fölvételünk némileg előbb történt, mint vártuk – már aki egyáltalán számon tartotta az április negyediki születésnapot, az új pirosbetűs negyedikét. Valószínűleg még ennél is kevesebben lehettek 1999 legelején azok, akik figyeltek a NATO és a kis-Jugoszlávia közötti reménytelen tárgyalásokra – és akik megértették, hogy Rambouillet kudarc tulajdonképpen háborút jelent. S, ha háború lesz, az nemcsak azért kellemetlen, mert a szomszédunkban van, hanem azért is, mert – friss tagként – lehetetlen lesz semlegesnek maradnunk. Nem állíthatjuk, hogy 1999 várakozásai között ott szerepelt volna háborús részvételünk. Az Atlanti Szövetségről elmosódottan annyit tudott a lakosság, hogy az nagyon nagy, nagyon erős és lényegében az amerikai érdekszférához tartozást jelenti. A NATO amúgy is védelmi szervezet és nem szokott támadni. Mindezekhez képest nincs mit magyarázni azon, hogy a hazai közvélemény sokáig nem tudott mit kezdeni a március végén kitört légi- és médiaháborúval.

Azt, hogy tőlünk Délre különböző népek váltakozó sikerrel irtják egymást, már hét éve megszokta a magyar polgár. Azt, hogy a vajdasági magyarok számára történelmileg is végzetes lehet ez a végeláthatatlan öldöklés, már nyolcadik éve szokjuk, ha másként nem, akkor az idemenekülő magyarok sorsa által. Azt, hogy a Nyugat nem szereti Milosevic Szerbiáját, már legalább hat éve sejtjük. Azt, hogy a mindenkori orosz hatalom viszont szereti őket, már több mint száz éve tudjuk. S végül: ebben a században kétszer is úgy kezdődött a sokéves lázalom, hogy részt vettünk Szerbia megtámadásában. Mind a kétszer világháború lett, s mind a kétszer ráfizettünk.

Nem kellett ilyen komplex történelmi élményekről nyilvános vitát folytatni, a kedvezőtlen örökség kimondatlanul is ott munkált százezrek, milliók fejében és lelkében. Nem csoda, hogy sehogyan sem tudtunk viszonyulni ehhez a háborúhoz.

Ha a NATO gyorsan győz, attól még Vajdaság ott marad, ahol van, attól még Szerbia szomszédai maradunk. Ha Szerbia győz – nos, ebbe senki sem mert belegondolni. Ha a háború elhúzódik, akkor ki is terjed, előbb az albánok, azután a bolgárok, horvátok, esetleg a románok is belekeverednek – és hol is lesz a határ? Teltek-múltak a hetek, a

villámháború már hónapok óta tartott, és az egyik heti magyarázatot gond nélküli semmisítette meg a következő hét elmélete. Utólag az is világos, hogy a magyar kormány mozgástere olyan szűk volt, amilyen csak lehetett. Mit is mondhattak volna? Hogy: „mi is csak most tudtuk meg”, meg, hogy „nekünk is mást mondtak”. Melyik lett volna a nagyobb blama, ki tudja... Legutolsó megszégyenülésünk – az újjáépítési központért vívott küzdelmünk szármalmas elbukása – méltó volt az egész zavarodottsághoz.

Úgy viselkedett az ország ebben a háborúban, mint amikor leugrunk egy szál ingben vásárolni a háromházyira lévő közértbe, s közben egy percen belül irgalmatlan nagy vihar jön. Beállunk a szomszéd kapualjba és várjuk a vihar végét, hiszen előbb-utóbb csak eláll majd. Állunk hát, esernyő nélkül, NATO-ernyővel a fejünk fölött, és a hetvenvalahányadik napon tényleg elállt.

Amúgy lett volna miről töprengeni a hosszú villámháború során. E sorok írója például azt a történetet tartja leginkább szimbolikus erejűnek, amikor a háború idején a szegedi permetező kisrepülőök többnapos késéssel, egy különleges NATO-engedélyre várva szállhattak csak föl szúnyogot irtani. Vártak a brüsszeli startengedélyre, hiszen a hazai déli légteret teljes mértékben NATO-felügyelet alatt tartották. [Magyar Hírlap, 1999. május 26.]

Várakozásaink külpolitikai téren tehát felemásan alakultak. Vártuk a NATO-tagságot, s hamarabb kaptuk, mint reméltük. Nem vártuk a háborút, s hamarabb kaptuk, mintsem föl tudtunk volna eszmélni. Vártuk a háború után jutalmul legalább az EU-csatlakozási ígéretek konkrétabbá tételét, ehelyett újabb kifogások, homályos kitételek tolják tagságunk időpontját a horizontra. (Horizont, tudjuk, a látóhatár széle, amely úgy távolodik tőlünk, ahogy mi közeledünk hozzá.)

S még néhány apróság

1) Kíváncsian vártuk, mi lesz a médiaegyensúllyal, amelynek megteremtését a kormány a programjában is megígérte. Az egyensúlyt sokféleképpen el lehet érní. 1999 legfontosabb eredménye e téren az volt, hogy a közszolgálati rádiót és televíziót kiegyensúlyozottan és egyértelműen kormánypártivá sikerült varázsolni. A két médium kormánypártisága nem teljes mértékben fedi egymást, mert a televízióban inkább

kisgazda-dominancia mellett reinkarnálódik a kilencvenes évek elejének műsorvilága, hangulata és stílusa. A rádióban pedig inkább a kései – '93-as – MDF lelkesült patrióta körítése színezi a kormánypárti fölényt. A Fidesz-kormány tehát jóval kevesebb alappal panaszkodhat a média ármánykodására, mint elődei. Kétségtelen, hogy az utóbbi években a kereskedelmi rádiók és televíziók fölénye alapvetően megváltoztatta a hazai média belső struktúráját, de e változások korántsem jelentettek bővülő alternatív politikai műsorkínálatot. Mivelhogy az átalakulások a szórakoztató jellegű műsorok elsöprő uralmát (unalmát – majdnem azt írtam...) hozták el, ezért a közszolgálati térfoglalás önmagában is fontos változásokat sejtet.

A kormány régi baja, a nyomtatott sajtóban tapasztalt „aránytalanság”, úgy tűnik, hogy sokkal nehezebben orvosolható. Az olvasói szokásokat nagyon nehéz megváltoztatni, mert az olvasó/újságvásárló összehasonlíthatatlanul szabadabb polgár, mint a néző vagy a hallgató.

Rádiós és tévés szerkesztőségeket, műsorstruktúrát hatalmi szóval is lehetséges megváltoztatni – legfeljebb az ember tovább kapcsol. Kedvenc napi- és hetilapoktól az olvasót átterelni egy másikhoz – roppantul nehéz feladat. (Nem is kormányoknak való, de hát oly könnyű ezt kívülről világosan látni. Bentről csak azt érzékelni, hogy a sajtó képes a legszentebb eredményeket is eltorzítani.)

2) Apróságok, de valamit mégis jellemeznek. Vártuk a labdarugó EB rendezésének a jogát, azután szóhoz sem jutottunk. Az a Portugália kapta, amelynek előnye, adottságai, vonzereje nem lehet sokkal nagyobb, mint az együttes osztrák-magyar erőfeszítéseké. Valami baj lehet a pr-ral, az országimázsszal, talán nem olyannak látnak minket kívülről, mint amilyenek magunkat gondoljuk. (Ezért is kell 2000-ben kiemelt költségvetési összeggel támogatni az országgép pozitív alakulását?)

Talán nem tett jót a hazai sportvezetés konfliktusa az európai szervezetekkel, talán nem tudjuk néha pontosan megítélni a valóságos szerepkörünket? És nem értjük, hogy a tíz évvel ezelőtti összeomlás–modellkeresés idején megtapasztalt élénk nemzetközi jóindulat és érdeklődés már a múlté. Ma már „oda” számítunk, és sok szempontból a saját mércéjüket alkalmazzák ránk – még akkor is, ha ezt joggal érezzük történelmileg jogosulatlan gesztusnak. Ha nem értjük meg ezt a változást, akkor idővel sokkal többet

is elveszíthetünk, mint egy-egy – világszerte jelentősnek mondható – sportesemény rendezési joga.

Az év tanulságai

Végére értünk 1999 gazdasági, politikai várakozásai leltározásának. Tudjuk, hogy számos fontos kérdést lehetett volna még alaposan elemezni. A felsorolt talányok bemutatása is elegendő ahhoz, hogy megkíséreljük összefoglalni az év legszembetűnőbb tanulságait.

1/ A választások után eltelt elsöprő lendületű hat hónap nem folytatódott 1999-ben töretlenül, mert nem folytatódhatott. Kiderült, hogy az új kormány sem mindenható, ők is kénytelenek számotvetni több olyan korláttal, amelyek megléte és ereje hatékonyabb, mint amilyenek korábban gondolták. Lényegében e felismerésnek is köszönhetően 1999 során a mozgóháború lassan átalakult állóháborúvá. A létrejött frontvonalak nem zilálódtak ugyan szét, de a megszerzett pozíciók megtartása fontosabbá vált az újabb mélységi támadások elindításánál. A korlátok és a lehetőségek zárulásának fölismerése több metszetben is nyilvánvalóvá vált.

- A vállalkozói szféra a korábbiaknál lényegesen függetlenebb a kormányzati politikától. A piaci önállósulás elszakította az állami köldökzsinórokat (a függés csak olyan területen maradt erős, a mezőgazdaságban, ahol nem alakultak ki stabil tulajdonviszonyok). A cégek a piac jövőbeni alakulására figyelve hozzák meg döntéseiket, amiben a gazdasági szabályozók másodlagosak. (Míg korábban a szabályozók kijátszása volt a cél, most a piaci térhódítás.) Az állam leginkább csak mint megrendelő számít.
- Az új összetételű kormánykoalíció sem képes a tömeges felemelkedés biztosítására, a rendszerváltás veszteseinek kárpótlására, a számos tekintetben fennálló indokolatlan/túlzott egyenlőtlenségek mérséklésére. Annak ellenére sem, hogy a rendszerváltás és a stabilizáció nehézségein túljutott gazdaság harmadik éve mutatott magas növekedési ütemet.
- A magyar gazdaság növekedési perspektívái alapvetően a külgazdasági konjunktúra alakulásától, s ezen belül is a német-osztrák-olasz gazdaság dinamikájától függnék. Ez határozza meg alapvetően az exportkapcsolatokat

és a magyarországi tőkebefektetéseket. A multinacionális cégek dinamikus termelése, exportja és befektetései híján a magyar kormány csupán a belső erőkre hagyatkozva semmiféle varázslatos „new deal”-lel sem tudta volna produkálni 1999 eredményeit.

- A háborús hónapok meglepetéseiről már részletesen is szólottunk, ehelyütt csak azért kell megemlítenünk a koszovói akciót, mert brutálisan nyers lecke volt azügyben, hol húzódnak meg a korábban lényegesen lazábbnak gondolt külső cselekvési korlátok. Ez annál is inkább keserű lecke volt, mert nemcsak a döntésbeli gúzsbakötöttséget kellett megérteni. Hanem azt is, hogy egy kormánynak ilyen körülmények között a nyilatkozó, hírmagyarázó és belső kommunikációs lehetőségei is lényegesen szűkösebbek annál, mint amit a hatalomra jutott csapat például a választási kampány során begyakorolt.
- Végül a korlátozó körülmények közé tartozott a közvélemény alakulása. Ez már azért is kínos felismerés, mert a kormányzás első feléve éppen azt sugallta, hogy ügyes médiapolitikával mindenféle politika eladható. A múlt év második felében azonban már el kellett töprengeni afelől, hogy vagy a kommunikáció nem jó, vagy a kormányzás nem megfelelő, vagy pedig a közvélemény kevésbé manipulálható, mint ahogy az feltételeztetett. Elvileg mind a három válasz elfogadható – akár együtt is. 1999 utolsó és 2000 legelső hónapjainak lépései arról vallanak, hogy egyelőre a legelső változatot választották. Azaz: nem jó a kormányzati kommunikáció, tehát elegendő lesz ezen változtatni.

2/ Volt a tavalyi évnek egy mélyebben megragadható politikai tanulsága is. Az első idők lelkesült csodavárását az év elején föl váltotta a tömeges csalódás, majd pedig a széles körű apátia. Réges-régi dilemma, hogy a hatalom birtokosai leginkább azokkal találkoznak, akik vagy szolgálják – és néha imádják is – őket, vagy pedig az ellenzőkkel, az ellenfelekkel. Ezért észrevételen marad az a fejlemény, amikor az érdektelenséget érzők tábora nő az egekig. Pedig 1999 egyik alapüzenete éppen ez: milyen mértékben vált érdektelenné egy olyan kormány, amellyel szemben a szocialisták pusztán a nemcselekvéssel, a nincsprogrammal, a nemkormányzás adottságaival is jelentős sikereket értek el.

3/ Az eddig leírtakból adódik egy kézenfekvő következtetés. Ám ezt már annyiszor megtanulhattuk az elmúlt évtized során, hogy szinte röstelljük újra leírni. A mindenkori magyar kormánynak a sokféle külső és belső szorítások közepette valójában csak a politikai viselkedés, hangnem, a gesztusok világában szélesek a cselekvési lehetőségei. Miniszterelnök, titoknok és szervező helyettesei, gazdasági kulcsfigurái, kényszertársult agrár- és vidék-szószólói szabadon szárnyalva mondhatnak rendkívül mély bölcsességeket, évezredes igazságot ugyanúgy, mint egetverő szamárságokat is. Ebbéli választási lehetőségeik hihetetlen tág keretek között hullámzanak, hiszen naponta dugják a mikrofont a szájuk elé, naponta adhatják át a nemzet zászlaját, vágthatják át a szalagokat, tarthatnak beszédeket és sajtótájékoztatókat. Egy évben ezer alkalmuk nyílik arra, hogy azonosak lehessenek önmagukkal. Vagy valaki elképzelt, áhított mással.

1999-ben e téren figyelemre méltó változásoknak lehattunk tanúi. Az utolsó hónapokban fölfedeztetett, hogy véget ért a rendszerváltás és célszerűbb össznépi nyelven beszélni, mintsem az ök-mi-ellentétpár jegyében. A legutolsó változás óta túl rövid idő telt el még ahhoz, hogy megítélhessük: az új, békülékeny stílus lesz-e vajon általánossá, avagy a kettős szereposztásból következő Janus-arcúság jellemzővé: békéről szónokolni a felszínen és további ádáz harcot folytatni a mélyben.

Bp. 2000. február 27.